

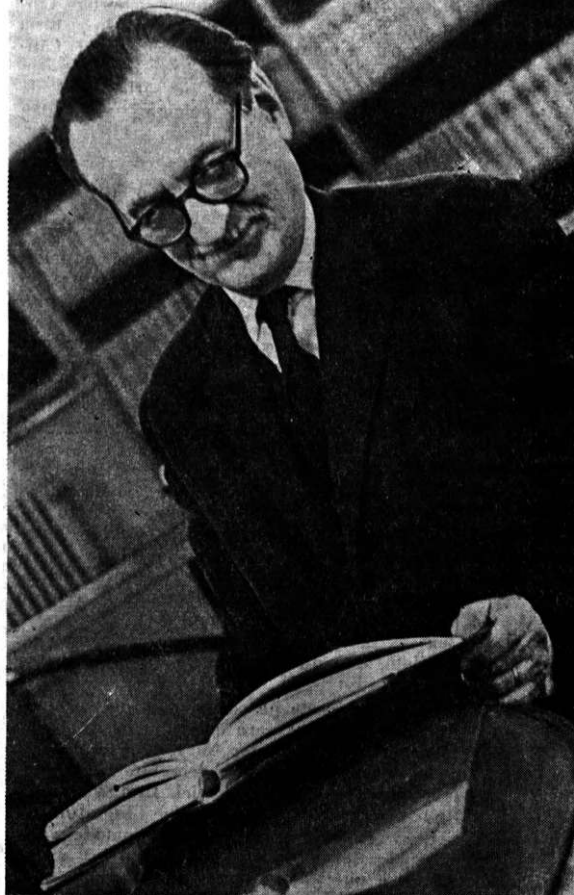
ȘERBAN CIOCULESCU

la 75 de ani

Itinerarii pe harta unei opere

Pînă la apariția pasionantei cărți „Amintiri” (1975), aproape nimeni n-a întrezărit o calitate structurală a temperamentului, de temut polemist, al maestrului nostru — duioșia. Rememorările, smulse, sieși cu o pudoare fermecătoare, împrumutînd, în tot locul, tonul persiflant al cronicii sale literare dintotdeauna, luminează, moralicește, un întreg destin de istoriograf. Raționalistul, discipol declarat al lui Paul Souday, estetul comprehensiv, oricînd înclinat spre paradox, lansat de timpuriu în răsunătoare campanii de restituire a adevărului biografic în istoria literaturii române, trecea drept un degustător „la rece” al vremurilor stinse. Judecînd după scrierea sa, celebră — „Viața lui I. L. Caragiale” — documentul i-a revelat, în cadre rigurose determinate de metodologie, atmosfera reconstituită, fără a-l pasiona prin pitoresc excesiv. Detaliul, oferit copios, venea numai ca factor întregitor.

Azi, după ce și din propriile sale „Amintiri” a făcut o biografie de tip documentar, înțelegem că omul solidei metode de investigație istorică e dublat de un sentimental. Însă, la Șerban Cioculescu, sentimentul și-a căutat mereu — în scris — o acoperire faptică și analitică. Biograful lui Caragiale, fascinat de tipul uman cercetat, în care iubea mai ales ipostazele de personalitate publică, cu geniale expresii de temperament, n-a divagat în gol, croind, din prea mare slăbiciune, o hagiografie, ci, dintr-o solidă armătură documentară, a ridicat epoca și omul, în datele lor semnificative. E singura manifestare creatoare a sentimentului în istorie. Nu altfel au procedat și colegii săi din a treia generație postmaiores-

ciană (după catagrafia Iovinesciană a criticii noastre), chiar dacă unii au avut doar tangențiale atingeri cu istoriografia literară — George Călinescu, Pompiliu Constantinescu, Perpessicius, Vladimir Streinu, Tudor Vianu. „Oameni de măsură și de simț artistic”, după aprecierea ilustrului lor mentor, „interesul lor nu pornește decît de la studierea formelor de expresie estetică a sufletului etnic”. Altfel spus, „ei au făcut din critică o profesiune de utilitate publică”.

O astfel de formație culturală nu poate aplica istoriografiei literare decît un ochi limpede, avid de orizonturi vaste, pe care să se profileze imagini monumentale, în veridicitatea lor.

Oroarea de stridențe pitorești, repudierea fără cruțare, în tăioase pamflete critice, a gustului pentru senzaționalul biografic, au investit, superficial, cu atributul glacialității, una dintre cele mai dialectice, mai patetice și

mai scilpitoare minți ale istoriografiei noastre literare. De la George Călinescu și Șerban Cioculescu există, practic, *biografia*, în istoria literaturii române. Mindria rece a lui Călinescu, învăluit în ceturi subțiri de pesimism funciar, nu l-a cuprins și pe sărbătoritul de azi, om născut pentru polemică și pentru arhitectura ei, de îmbătătoare zvelte compozițională.

Biograful marelui Iancu a fost, de timpuriu, un scrupulos comentator și editor. „Correspondența dintre I. L. Caragiale și Paul Zarifopol (1905—1912)“ însemna și un debut editorial (1935) al criticului cu peste un deceniu vechime. Relațiile dintre Caragiale, auto-exilat la Berlin, și „Herr doktor“ Zarifopol, pasionat convorbitor epistolar, sînt studiate exclusiv sub aspectul lor uman. Teza studiului e pasionantă, într-adevăr. Cum au fost posibile relații atât de strînse între două firi, aparent, opuse? Regia studiului are o finețe aparte, inedită în cercetarea literară. Așezate în context biografic, pentru fiecare corespondent, paragrafele epistolare sînt analizate în dubla lor intenție — dorința cordialității raporturilor și nevoia acută, de sorginte intelectuală, de a statornici un capitol de amicitie literară. Acest model de restituire istoriografică a sensului unei corespondențe celebre prefătează, involuntar, tomul VII („Correspondența“), al ediției monumentale a Operelor și, totodată, este un exercițiu de digitatie pentru biografia din 1940.

În cel-*l* privesc pe editor, moartea subită a lui Paul Zarifopol, care începu, în 1930, editarea critică a scrierilor lui I. L. Caragiale. Îl pune în fața unei misiuni deosebite: continuarea, după tomul III, a ediției. În 1938, prefăcînd tomul IV, „Notițe critice, literatură și versuri“, editorul avertiza asupra metodei: „Ca și predecesorul nostru, am socotit că nimic din ce a publicat Caragiale nu se cuvine a fi înlăturat“. Tehnica ediției este, pînă la sfîrșit, unitară (tomurile V și VI — exceptînd ultimul, corespondența). Un voluminos corp de *addenda* include scrierile necuprinse de Caragiale în volum. Schematizînd, ediția cuprinde, în sumarul obișnuit, toate operele tipărite de însuși Caragiale. În *addenda*, tot materialul rămas în perioadă, iar la sfîrșit, obișnuitul aparat de note și variante. Clasicitatea ediției constă — ca și în cazul celei a lui Perpessicius, editorul lui Eminescu — în ideala restituire filologică a textului. Paul Zarifopol avusese avantajul unor ani de intimitate cu Caragiale, se pătrunsese, „pe viu“, de spiritul operei și de exigențele ei tipografice. Șerban Cioculescu s-a pregătît pentru continuarea ediției. Diferența constă doar în modalitatea de a ajunge la drumul firesc. Cunoașterea exhaustivă a „fenomenului Caragiale“ — spirit, operă, scrupule gramaticale etc. — l-a marea pe editor, în sensul unei desăvîrșite scrupulozități în materie de cercetare literară; biblioteca și arhiva au fost singurele consultate, mereu, fie și pentru notița anonimă.

Nu stăruim asupra impunătoarei biografii „Viața lui I. L. Caragiale“, cartea fiind, în fixații critice, pe buzele tuturor. Ea nu a încheiat, în 1940, un ciclu documentar. În 1963 se adunau „Scrieri și acte“ neincluse în volumul VII. „Correspondența“ (1944); în 1957, la solicitările revistei „Teatrul“, apăreau studiile „Probleme de regie“ și „*Conu Leonida [a]pă cu reacțiunea într-o interpretare nouă*“; iar, după anii '60, în „Gazeta literară“, „România literară“ și apoi, unitar, în volumul „Caragialiana“ (1974), vîd lumina tiparului contribuțiile la definirea unor aspecte ale operei.

Interesează, cu precădere, studiile privind noua optică de interpretare a teatrului lui Caragiale, studii prilejuite de apariția caietelor de regie ale lui Sică Alexandrescu. Se profilează limpede concepția lui Șerban Cioculescu despre interpretarea clasicelelor texte. Respîndind tenta sociologică, îngroșările biografice, falsele intenții atribuite personajelor, Șerban Cioculescu trimite la însuși Caragiale, regizorul. Acesta și-a supravegheat, cu exagerată atenție, punerile în scenă, de către Gusty sau Nottara. În ce ar consta, în credința lui Șerban Cioculescu, pe linia convingerilor lui Caragiale, interpretarea „justă“? O aflăm, implicit, din amendările la notațiile autorului caietelor de regie. Pentru interpretarea lui Caragiale, trebuie cunoscută bine epoca, atît sub raportul mentalității eroilor, cît și sub cel al ambianței sociale și politice. Epoca e strict determinată istoric — deceniile ascensiunii burgheziei —, realismul autorului surprinzînd în întregime mecanismul reacțiilor omenestii impulsionate de evenimente. A trata realist personaje și subiecte, în marginile istoricității lor, e datoria fundamentală a oamenilor scenei. Sugestiile vin, întîi, de la Caragiale însuși, apoi, din arhitectura dramatică, la o lectură atentă, revelatorie. Șerban Cioculescu se dovedește a fi, și în această calitate, un biograf al operei.

Tot în marginea acestor observații privind legăturile directe ale lui Șerban Cioculescu cu teatrul, trebuie relevat și meritul limpezirii unui important capitol biografic caragialean. Este vorba de directoratul dramaturgului la Teatrul Național din București (1888—1889), care, pînă la cercetarea științifică a monografiei, din 1940, fusese compromis în ochii posterității, pe de o parte, de către memorialiști ca N. Petrașcu și C. C. Bacalbașa, pe de altă parte, de către cronicarii dramaticei ai vremii, dintre ei remarcîndu-se, cu osebire, Gr. Ventura și Racovitza-Snhinx. Vocea binevoitoare, dar firavă, a lui Teleon, nu contase. Toți detractorii incomodului director chemaseră în sprijin prejudecata maioresciană. Caragiale, prin temperament, nu putea fi un bun administrator. Numirea sa a afirmat de obositoare stăruințe. Șerban Cioculescu a reconsiderat, pe baze documentare evidente, directoratul lui Caragiale făcînd, astfel, dreptate postumă celui care a vizat cu precădere — în lunile de conducere a primei noastre scene — munca, ordinea și disciplina. Din studierea dosarelor aflătoare la Arhivele

Statului și în Arhivele Teatrului Național, reiese că Ion Luca Caragiale a fost un bun minutor al banului public, că deficitul stagiunii a fost minim, că a militat pentru un repertoriu variat, uneori precumpănind, e drept, comedia, dar aceasta, cum bine remarcă profesorul Cioculescu, din cauză că trupa Naționalului avea, la acea dată, elemente comice mai numeroase. Caragiale aduce în țară celebrități mondiale (Elena Teodorini, Sarah Bernhardt, Ernesto Bossi), încurajează debutanți de viitor (Iancu Brezeanu, Maria Ciuculescu, I. Anestin, Vasile Toneanu, Hagiescu), procedează cu delicatețe — trăsătură pusă deplin în lumină abia de Șerban Cioculescu — în cazul „vinovaților” Grigore Manolescu și Aristizza Romanescu, precum și al fermecătorului capricios Nottara. Astfel, un directorat teatral (și nu unul întâmplător !) capătă dimensiunile reale. Caragiale — și, mai târziu, cu aceeași fermitate, Davila — a acționat pentru rigoare în montări, în punctualitate, în vestimentație, în multe și mărunte treburi care țin de viața intimă a scenei. Ca un veritabil trăitor între culise, Șerban Cioculescu a înțeles importanța trecerii lui Caragiale pe la direcția Teatrului Național, reconstituind-o nu numai cu belsug documentar, dar și cu un farmec al atmosferei, ce dezvăluie în domnia-sa un distins iubitor al vieții de teatru.

Întii, un volum de „Varietăți critice” (1966), apoi, două de „Itinerar critic” (1973 ; 1976), rețin prea puține pagini de comentariu istoriografie ale autorului „Aspectelor lite-

rare contemporane”, al „Introducerii în opera lui Tudor Arghezi”, al „Medaliaanelor franceze”. Voluptatea lecturii este imensă la Șerban Cioculescu ; încît, cu timpul comentariul său n-a mai păstrat rigoarea speciei. Așa cum Arghezi a creat „tableta”, Șerban Cioculescu a creat o specie anume, a comentariului la o idee, la un personaj, la un motiv. În stilul erudiților, el cheamă numeroase domenii ale spiritului la banchetul argumentațiilor sale, citează copios, pentru a se mîhni el însuși, cu perfidie incitantă, de vastitatea citației. Prilej pentru maliții, amintindu-le pe ale maestrului său de junețe, Anatole France, prilej pentru somptuoase revărsări de amănunte cu rol coloristic, în sens înalt. Ideea, personajul, motivul, sînt așezate într-o serie istorică, voaluri grele de vreme sînt ridicate cu emoții de anticar, ceva din spiritul vindicativ al lui Iorga plutind totdeauna, ca o solemnitate a acestui act de sacerdoțiu. Așteptăm săptămînal „breviarul” din „România literară”, pentru încă o bucurie a spiritului, pentru a participa la voluptățile sale cărturărăști. Un mare cărturar român împlinește 75 de ani, și rîndurile acestea au în intenție să pretuiască doar cifra calendaristică ; ele n-au putut scăpa de teama de a deveni omagiale. Marele nostru profesor ar zîmbi, căutînd în jur omul adîncii senectuții. Așa este. În spirit, academicianul Șerban Cioculescu are vîrsta lui Ahile, vîrsta idealului de tinerețe.

Ionuț Niculescu

NOTE

Un eveniment editorial

În seria operelor complete ale lui Lucian Blaga (ediție îngrijită de Dorli Blaga), a apărut, în volumele 4 și 5, opera dramatică. Se tipărește, astfel, integral, întreaga producție dramaturgică a marelui poet. Socotim că nu-i de prisos un scurt istoric al editării dramaturgiei blagiene. Poetul debutează în teatru la

Cluj, unde tipărește, în 1919, Zamolxe, mister păgîn. În decurs de zece ani, își dă aproape întreaga operă de teatru : Tulburarea apelor — Cluj, 1923 ; Daria — București, 1925 ; Fapta (Ivancea) — București, 1925 ; Înviere — București, 1925 ; Meșterul Manole — Sibiu, 1927 ; Cruciada copiilor — Cluj, 1930 ; Avram Iancu, 1934. În anul 1942, la Sibiu, adună, în două volume, opera dramatică tipărită. Ulterior, va publica, tot la Sibiu, în 1944, Arca lui Noe. Postum, revista „Teatrul” tipărește, în aprilie 1965, piesa Anton Pann.

Noile generații de cititori au avut la îndemînă, pînă la

prezenta ediție, antologia îngrijită de Eugen Todoran, la „Minerva”, Teatru (1970, retipărire 1971) ; și Lucian Blaga — Teatru, Proză autobiografică, București, „Albatros”, 1972.

Azi, în seria Opere, volumele 4 și 5, se tipăresc toate cele zece piese ale clasicului culturii noastre, Lucian Blaga. Substanțialele note bibliografice completează această impecabilă ediție.

Inițiativa Editurii „Minerva” — prestigioasa editură ce retipărește mari opere literare românești — merită salută din toată inima. Ceea ce și facem.

I. N.